

Helena Björk

Vanhan myllyn tarinaa Savosta

Myllyt ovat osa varhaista esiteollisuutta, vesi- ja tuulienergian hyödyntäjiä. Myllyn yhteyteen lisättiin muitakin laitteita, esim. pärehöylä ja saha. Samalla itse jauhatustekniikkakin kehittyi. Korpikosken myllyssä oli sihtilaitos. Ryynikivet tulivat myllyihin kauran viljelyn yleistyessä.

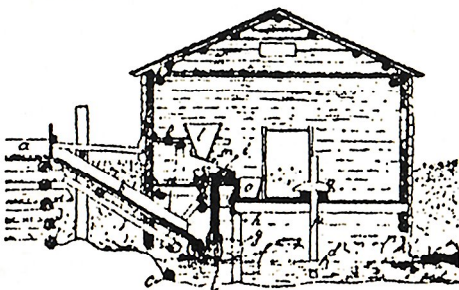
Vesimyllyt

Jalkamyllyjä oli keskiajalla länsi- ja keskiosissa Suomea, mutta Savossa ja Karjalassa ne tulivat tunnetuiksi vasta uuden ajan alussa. Vanhastaan vilja jauhettiin käsitöillä, tämä oli tavallisin tapa 1700-luvun puoliväliin asti. Mikkelin pitäjän torppari- ja loisiväki käytti käsitöitä vielä 1800-luvun alussa.

Mikkelin pitäjässä, entisessä Savilahden kirkkopitäjässä, oli ollut jalkamyllyjä jo 1550-luvulta lähtien. Vanhimpia olivat Sairilan ja Kiialan kuninkaankartanoiden sekä kirkkoherran pappilan myllyt. Todennäköisesti myllyjä oli tuolloin myös Rämälän ja Parantalan kylissä. Vesimyllyt yleistyivät pitäjässä kuitenkin vasta 1700-luvulla. Vuosisadan lopulla niitä oli jo parikymmentä kappaletta. Pienten kotitarvemyllyjen rinnalle syntyi 1700-luvun lopulla myös ansiojauhatuserikoistuneita ratasmyllyjä. Savossa ei ollut myllylahkojärjestelmää, vaan myllyt olivat yksityisomistuksessa tai arviokunnan hallitsemia.

1800-luvun puolivälissä Mikkelin pitäjässä oli 14 veromyllyä. Vuonna 1890 niitä oli 22. Vesirattaita oli vain 20, koska kahdessa myllyssä oli jo turbiinit. Vuodesta 1863 lähtien saatiin kotimaisia vesiturbiineja, jotka 30-40 vuodessa syrjäyttivät kotitekoiset vesirattaat. Höyry yleistyi samaan aikaan veden tilalle voimanlähteeksi. Vuonna 1900 Mikkelin pitäjässä oli kaksi höyrykäyttöistä myllyä, joista toinen Tuppuralassa. Vuonna 1915 pitäjässä oli 4 höyrymyllyä ja 9 vesimyllyä, joista kolmea pyöritti turbiini ja kuutta vesiratas.

Jauhatus toiminnan keskittäminen sekä ulkomailta tuotu halpa ja valmiiksi jauhattu vilja vähensivät myllyjen määrää. Vanhat jäivät käyttämättömiksi ja hävitettiin. Myllyjen kohtalo on aina ollut riippuvainen aikansa maatalous- ja energiapolitiikasta.



Jalkamylly on vesimyllyistä yksinkertaisin. Kansan keskuudessa tätä tyyppiä on kutsuttu härkämyllyksi, hierinmyllyksi ja mäntämyllyksi. Jalkamyllyt pyörivät vähäisellä vesivoimalla, mikä selittää niiden suuren määrän. Rakenteeltaan ne ovat yksinkertaisia, pysty siipitukki (jalka, hierin, härkin, mäntä) pyörittää kiveä ilman rataslaitteita. Jalkamyllyn jauhamisteho on vähäinen, keskimäärin 2–4 tynnyriä vuorokaudessa.

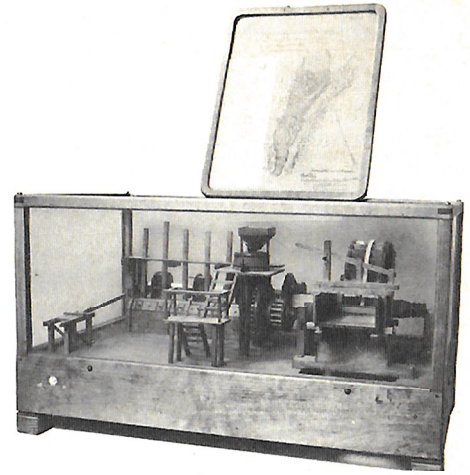
Vesiratasmylly on kehittyneempi ja tehokkaampi ja syrjäytti jalkamyllyjä 1700-luvun lopulla Mikkelin pitäjän veromyllyissä. Ratasmyllyssä vettä vastaanottavat osat ovat paljon isom-



Hintikan ylämylly, Hirvensalmi.

mat kuin siipitukissa. Ratasmyllyssä vesi johdetaan vaakasuoran akselin ympäri pyörivään vesirattaaseen. Sen mukaan, missä rattaan kohdassa vesi virtaa siipiportaisiin, puhutaan päällivesi- eli ylisyöksy-, keski- eli rintavesi- ja alavesirattaista. Jo 1500-luvun lähteissä mainitaan maassamme jokimyllyissä olleen kaksi tai kolme, seuraavina vuosisatoina jopa neljä tai viisikin kiviparia, jokaisella kiviparilla on täytynyt olla joko oma vesirattaansa tai sitten käytettiin vekselilaitteita. 1800-luvulla osattiin käyttää hihnavälityksellä useita kivipareja yhdestä vaihderattaasta.

Vaakasuoran akselin ympäri pyörivän vesirattaan käyttöönotto toi paljon muutoksia myllyrakennukseen.

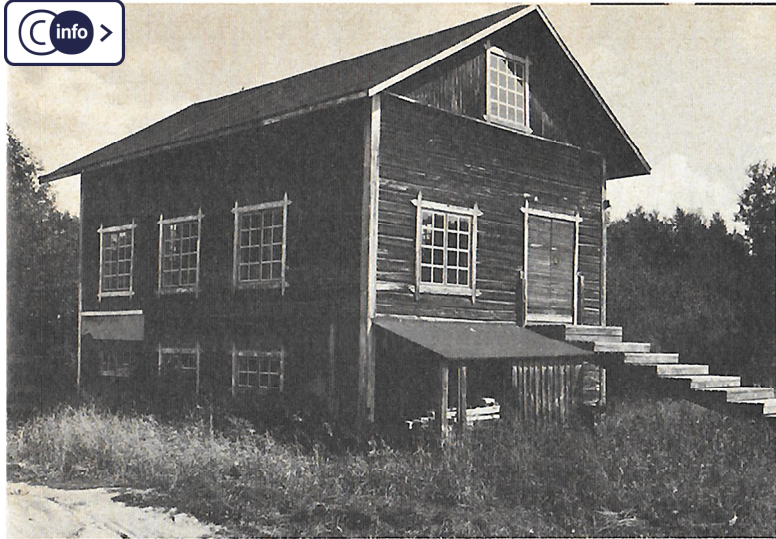


Uuno Matinpoika Hinkkasen v. 1951 valmistama pienoismalli Hinkankosken myllystä sellaisena kuin se vuoteen 1928 oli. Jauhinkivet ja laakerit olivat luonnonkiveä. Laakerit rasvattiin talin ja tervan seoksella. Jokaiseen pahmaaseen mahtui survotettavaa kauraa 1 hl ja survotus kesti lajikkeesta riippuen 1/2—1 1/2 vrk. Vasemmalla oleva pärehöylä oli todellisuudessa myllyn takana. Pienoismallin päällä Torsanjoesta v. 1889 piirretyn kartan jäljennös.

Yleensä koko mylly oli rakennettava uudestaan, voimansiirtolaitteiden vuoksi mylly jaettiin välipermannolla kahteen kerrokseen ala- ja ylämyllyyn. Ratasmyllyn kivet ovat paksummat ja läpimitaltaan leveämmät kuin jalkamyllyn. Ne pystyvät jauhamaan keskimäärin 8–12 tynnyriä vuorokaudessa kiviparia kohti.

Tuulimyllyt

Tuulimyllyjen sanotaan tulleen Eurooppaan itämailta palaavien ristirakeläisten toimesta. 1100-luvulla ne tulivat tunnetuiksi Ranskassa, Englannissa ja Saksassa. Keskiajan lopulla niitä oli jo maamme lounaisosissa. Myös Savossa on ollut runsaasti tuulimyllyjä. Kaskeamisen yhteydessä oli



Säimenen mylly, Savonranta.

metsät hakattu ja tuulet pääsivät varpaasti puhaltamaan. Esimerkiksi Venetmäen kylässä Pieksämäen maalaiskunnassa oli ennen seitsemän tuulimyllyä. Nykyisin on enää yksi jäljellä.

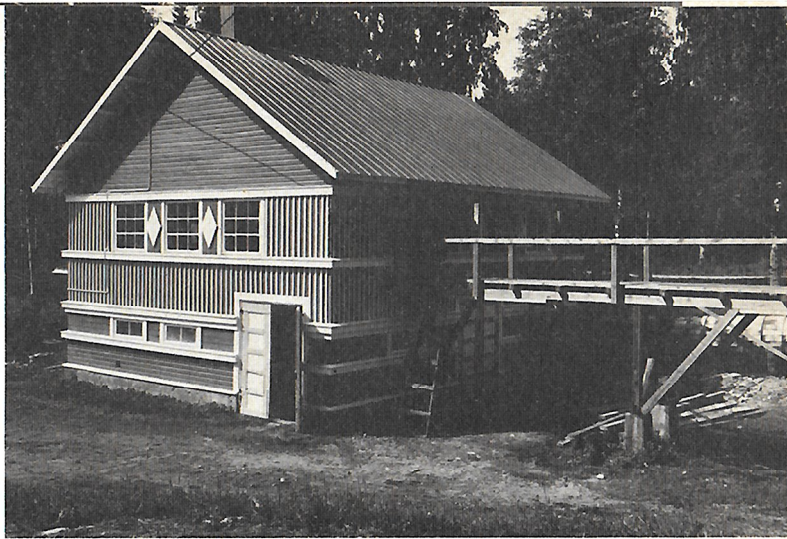
Varvas- eli konttimyllyissä on yksi ainoa, alapäästä hirsillä tai hirsi-rakennelmalla eli varpaalla tuetun napatukin varassa kääntyvä huone. Tämän tyyppiset tuulimyllyt ovat maasamme tavallisimpia, Savossa ei juuri muita tavatakaan. Varvasmyllyn huonona puolena on, että se saattaa kaataa kovassa myrskyssä, lisäksi jyvien kuljetus ylös kivien tasolle on hankalaa ja tuuli heiluttaa kiviä.

Viimemainittujen epäkohtien korjaamiseksi kehitettiin uusi myllytyyppi, **harakkamylly**, jossa erillinen yläosa kiertyy kiinteän, myllynkivet sisältävän alaosan päällä. Harakkamyllyä on kahta tyyppiä, toisessa myllyn yläosa on hongan varassa, toisessa honka on enää vain napana, jonka ympäri yläosa pyörii. Harakkamyllyjä on erityisesti Varsinais-Suomessa, Satakunnassa ja Pohjanmaalla.

Kolmas tuulimyllyjen päätyyppi on ns. **mamsellimylly**, jota sitäkin on kahta tyyppiä. Toisessa keskusta on myllyhuoneen seiiniin liitettyjen orsien varassa, myllyhuoneen seinät yhtyvät yläosan seiiniin. Keskeisenä osana on edelleen honka, jonka ympäri rakennuksen yläosa pyörii. Toisessa yläosan seinät asettuvat alaosan seinien varaan ja honka on tarpeettomana jäänyt pois. Tavallisesti vain myllyn yläosa on salvottu, alaosa on tehty monikulmaiseksi tai melkein pyöreäksi. Mamsellikin on levinnyt enimmäkseen vain Varsinais-Suomeen, Satakuntaan ja Etelä-Pohjanmaalle. Hyvällä mamsellilla saatettiin jauhaa toistakymmentä hehtoa jyvää päivässä. Maamme länsiosissa käytettiin tuulimyllyjä sahoinakin jo 1700-luvun puolivälissä.

Myllykuulumisia Etelä-Savosta

Etelä-Savossa on 71 myllyä luokiteltu kulttuurihistoriallisesti merkittäviksi. Näistä kaksi myllyä, Muurinkosken mylly Joroisissa ja Siilinmylly



Lohikosken mylly, Sulkava.

Pieksämäen maalaiskunnassa, on suojeltu rakennussuojelulailta omistajien hakemuksesta. Molemmat ovat vesimyllyjä. Muiden osalta ei säilymisestä ole varmuutta.

Viime syksynä järjestettiin tieltävästi Suomen ensimmäinen Myllypäivä Etelä-Savon seutukaavaliitossa Mikkeliissä. Myllypäivillä herättelivät myllytontut nukahtaneita mylläreitä vaalimaan vanhoja myllyjä. Myllytonttuina toimivat mainiot luennoitsijat. Ensimmäisenä herättelijänä toimi apulaisseutukaavajohtaja Pekka Nikkilä näyttämällä dioja Etelä-Savon myllyistä. Lääkintäneuvos Sakari Härö, International Molinological Societyn jäsen, kertoi myllytyypeistä ja kansainvälisestä kiinnostuksesta myllyihin. Euroopassa ja Amerikassa myllyt ovat innokkaiden keräilijöiden käsissä ja asianharrastus on kovin aktiivista. Arkkitehti Panu Kaila museovirastosta neuvoi myllyjen kunnostusta. Hän esitti neljä eri tapaa käyttää myllyjä: käyttömylly, museomylly, nähtävyydemylly ja rau-

niomylly. Diplomi-insinööri Heikki Lehtonen esitteli vanhojen vesirakenteiden hoitoa ja kunnostamista. Lopuksi tehtiin käynnit Harjukosken myllylle Mikkelin maalaiskuntaan ja Äkryn myllylle Kangasniemelle.

Myllytontut saivat myllärit heräämään, Etelä-Savon myllyjä kunnostetaan ja museovirastolta haetaan avustuksia. Koko maata ajatellen merkittävintä on se, että myllypäivänä syntyneestä kipinästä Mikkeliissä perustettiin Suomen Myllyseura. Seuran puheenjohtajaksi valittiin Matti Haavisto (os. Laukontori 6 A 4, 33200 Tampere) ja sihteeri Helena Partanen (os. Tuulastie 31, 50190 Mikkeli). Myllyseura jatkaa myllytontun roolissa vaalien tätä arvokasta kulttuuriperintöämme. Jospa tulevaisuudessa yhä useammat kivet pääsisivät jauhaamaan!

Lähteet:

U.T. Sirelius, Suomen kansanomaista kulttuuria II
Raimo Vilkki, Vesimyllyn tarina



Tiiaismäen tuulimylly, Virtasalmi.



Tuulimylly, Savonlinna.